

Магнум

КУПИТИ

Про книгу

У "Магнумі" вдосталь усього: дощу і вина, кохання і зради, відчайдушності й боягузтва, українських заробітчан і португальських революціонерів. Із різних причин, - зокрема й через війну на сході України, - герой роману опиняється на крайньому заході Європи, де ненароком занурюється у трагічну родинну історію, яка почалася майже пів століття тому. Втім, справжнім головним героєм тут є Лісабон - світле і приязне місто, яке неможливо не полюбити, але яке, однак, приховує від сторонніх очей чимало таємниць.

МАГ НУМ

Ілля Макаренко народився у Жданівці Донецької області. Закінчив режисерський факультет Інституту екранних мистецтв ім. І. Миколайчука. З 2012 року працює на ТБ сценаристом і режисером документальних фільмів. Роман "Магнум" є літературним дебютом автора.

"Тиха маленька Португалія має купу секретів. У кожному своєму історичному періоді вона нібито мила й лінива, та водночас страшна і кривава. Таким є і сам Лісабон. Відкритий і світлий, але нашпигований таємницями... Португальська диктатура впала за одну добу. Але цій добі передувала довга, таємна і небезпечна підготовка. Підтримку військовим надавали підпільні групи, до складу яких входили звичайні мешканці Лісабона. Ця діяльність називалася Спротивом... Це я знав ще до своєї першої поїздки в Португалію".

МАГ НУМ

ІЛЛЯ МАКАРЕНКО

ISBN 978-617-614-329-1

9 786176 143291

ІЛЛЯ МАКАРЕНКО

Ілля Макарєнко

МАГНУМ

Роман

УДК 82-3
М 15

Макаренко Ілля

Магнум : роман / Ілля Макаренко. – Чернівці : Книги – XXI, 2021. – 248 с.

ISBN 978-617-614-329-1

У “Магнумі” вдосталь усього: дощу і вина, кохання і зради, відчайдушності й боягузтва, українських заробітчан і португальських революціонерів. Із різних причин, – зокрема й через війну на сході України, – герой роману опиняється на крайньому заході Європи, де ненароком занурюється у трагічну родинну історію, яка почалася майже пів століття тому. Втім, справжнім головним героєм тут є Лісабон – світле і приязне місто, яке неможливо не полюбити, але яке, однак, приховує від сторонніх очей чимало таємниць.

МАГНУМ

Усі права застережено.

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

ISBN 978-617-614-329-1

© Книги – XXI, 2021

© Ілля Макаренко, 2021, *текст*

© Анна Стьопіна, 2021, *обкладинка*

1.

До Лісабона мене вперше занесло завдяки Тоні. Я шукав, куди втекти з Києва. З усіх мігрантських груп у фейсбуку найадекватнішою виявилася португальська. На запит про дешеве житло відгукнулася симпатична білявка, яка переїхала до Лісабона з Кропивницького ще п'ять років тому. Антоніна Зайцева – так вона була підписана у FB – порадила кімнату за доволі скромну платню в одного старого, який мешкає практично в центрі міста.

Квартира сеньйора Алберту виявилася такою ж, як і сам її господар. Трохи занедбана. Почорнілі від сирості стіни були обвішані старими фотографіями, листівками і кітчевими картинами. Фото були всілякі. Чорно-білі та кольорові. Репортажні, вуличні, родинні. Портрети. Всі ці роботи належали синові сеньйора Алберту – Паулу. Він добре володів камерою і мав незвичайне відчуття моменту і композиції. Як я зрозумів, Паулу займався фотографією

зі школи. Вже у років двадцять п'ять був фотографом декількох видань. Ще я дізнався, що він багато подорожував. Особливо любив Париж. Одна стіна його кімнати була вся обклеєна Парижем. Узагалі та кімната була наче музей. На полицях стояли старі книжки, грамоти і нагороди. Деінде стояли моделі маленьких літаків. У тій кімнаті сеньйор Алберту мене і поселив.

П'ять тижнів я блукав спекотним містом. На оглядових майданчиках, які в Португалії називаються *мірадору*, заливався вином і горланив пісні з місцевими музикантами; в барах теревенив із купою таких самих загублених у собі волоцюг; на тренувальній базі підпрацьовував прибиральником, ночами під хропіння Алберту монтував халтурні відео, матеріали для яких отримував із Києва. З господарем квартири спілкувався мало: його англійська була слабенька, моя португальська – ніяка. Коли настав час повертатися в Україну, я пообіцяв йому до зими добре її вивчити. Не повернутися взимку я не міг. За місяць із гаком Лісабон став для мене ріднішим за Київ і Донецьк.

Мову я почав вивчати самостійно. На курси грошей не було. Проте перспектива нормального спілкування з Алберту мене добре мотивувала. Бо з цим дідом була пов'язана дивна історія, частиною якої мені ще пощастить стати. Мова чіплялася сама собою. Іноді дзвонила Тоня. З нею ми подружилися. Намагалися говорити португальською. За декілька таких дзвінків я зрозумів, що Лісабон вабить мене вже не лише своїми вулицями, вином і квартирою Алберту, а й голосом Тоні.

Тож через пів року, наприкінці лютого, я знову опинився на невеличкій Албертовій кухні. То був один із багатьох

вечорів неробства, тотальної португальської ліні та естетичного пияцтва.

Старий захмелів. Тоня сиділа поряд зі мною. Ще з першої пляшки вона завела розмову про сина Алберту.

– Паулу – це і є моя революція, – старий засміявся і долив нам вина.

Тоня жмакала серветку. Я димів сигаретою. На підвіконні облизувався кіт.

– Тобто? – запитав я.

– Пам'ятаю, – продовжив Алберту, – як я бігав від вікна до вікна, видивлявся, чи не слідкують за будинком. Ніч була моторошною. Радіо грало ледь чутно, його не можна було вимикати. Лаура народжувала вдома. Я молився, щоб вона витримала. Вона не видала ані звуку. Навіть просила лікаря зробити так, щоб дитина не заплакала. Ми давно були у поліцейських списках, тому нам було чого боятися. Зайва увага, розумієте? Але Паулу все це не обходило. Саме в ту секунду, коли по радіо заграла "*Grândola, Vila Morena*" і в Лісабон рушили танки, він з'явився і зарепетував на весь будинок. Тому я і кажу, що він – це сама революція.

Тоня переказала мені потроху, бо Албертова португальська була для мене ще заскладною.

– А чому ви були у списках? – запитала Тоня.

Алберту прокашлявся.

– Ну... з різних причин. Двох моїх друзів тримали в Кашіаші, в тюрмі, за участь у Спротиві, – тихо проговорив він. – Мене викликали на допити. Але я від усього тримався подалі. Лаура була вагітна. Всі прекрасно знали, що в разі якоїсь загрози я просто викажу все, аби її не чіпали. То були страшні часи. Людей катували. Я не міг ризикувати її життям.

Алберту опустив голову і водив рукою по своїй сивині. Жалів він себе чи звинувачував, важко було розібрати. Після їхньої революції минуло більше сорока років. Змінилися люди, змінилася Португалія, проте старому було неспокоїно. Я помічав сум у його очах кожного вечора. Перед сном він завжди довго сидів біля вікна з келихом і цмулив вино, гладячи майже сліпого кота, аж поки не починав хропіти.

Час було вже йти проводити Тоню, але хотілося слухати і слухати. Раптом Алберту підвів голову, підняв келих і з посмішкою прохрипів:

– Віва Пуртугал!

Ми цокнулися. Алберту одним ковтком осушив свій келих і дістав сигарети.

– Не думайте, що я старий боягуз. Я просто кохав її і Паулу. Мені було начхати, чесно кажучи, на всі ті гвоздики, на режим, на капітанів. Для мене існувала тільки Лаура.

Тоня заходила збирати посуд, Алберту одразу схопив свій келих, щоб вона не прибрала його до мийки.

– Залиш, – зупинив я її, – повернись і помию.

Алберту налив собі ще. За вікном куняв Лісабон. Вечір видався напрочуд теплим. Зазвичай лісабонські зими досить бридкі. Дощ у лютому тут не люблять так само, як ми у себе – сніг. По стінах повзе сирість. Увечері в приміщенні треба кутатися в куртки і ковдри.

Тоня попрощалася з Алберту, і ми вийшли. Мене трохи хитало чи то від вина, а чи від різкого виходу на свіже повітря. Тоня взяла мене під руку, дістала телефон і почала наклацувати повідомлення. Краєм ока я побачив, що вона пише своєму чоловікові. На вулиці пахло смаженими

каштанами. Ми спустилися плутаними сходами в напрямку станції Россіу. Вузькими вуличками блукали одинокі туристи.

– Паулу тепер було б скільки? – спитала Тоня, ховаючи телефон.

– Сорок із чимось.

– Сорок п'ять, – подумки порахувала вона, – а Лаурі шістдесят вісім, бо вона на два роки молодша за Алберту.

– Угу.

– Шкода.

– Шкода.

Насправді мені тепер було не до Албертових біографій та історій кохання. Коли Тоня сором'язливо сиділа і слухала розповіді старого, я, звісно, думав про неї. Невисока білявка з великими сірими очима. Тендітна і задириста, вона нарешті говорила зі мною, тримаючись за мене, а не по телефону на відстані трьох із половиною тисяч кілометрів. Проте я рук не розпускав. Її чоловік Філіп, – а ліпше сказати португальською – її *маріду* Філіп був на дві голови вищий за мене і займався боксом. Тому я намагався зберегти обличчя. В прямому сенсі слова.

Минулого літа я не надто влазив у подробиці Албертового життя. Він часто кудись утікав: певно, сиджував десь у товаристві таких, як сам. Згодом Тоня розповіла мені дещо про нього. Виявилось, що старий втратив родину. Сина і дружину. Паулу і Лауру.

– У грудні 99-го, – розповідала Тоня влітку, – тут, на Азорських островах, сталася авіакатастрофа. Літак перелітав з одного острова на інший. Була жахлива погода. Пілоти помилилися, і літак влетів у скелю. Цим рейсом летіли Лаура з Паулу.

Після цієї історії я вже сприймав Алберту інакше. Зовсім іншого значення набули фотографії на стінах. Його сумні очі й щоденні втечі стали зрозумілими. Іноді спекотними вечорами він намагався щось мені розповісти. Вказував на картину на стіні і говорив. Голосно коментував новини і питав моєї думки. Але я ні чорта не розумів. Кивав, як ідіот, посміхався і щось намагався сказати англійською. Тоді я і вирішив узятися за португальську.

Біля станції було досить людно. Ми закурили. Тоня куртася у пальто. Останнім часом, прощаючись наживо чи по телефону, ми почувалися ніяково.

– Може, завтра поїдемо кудись? – запропонував я. – Вдень я вже вільний.

– Я працюю, – відповіла вона трохи з посмішкою, – а ввечері до нас прийдуть батьки Філіпа.

Я кивнув, випускаючи дим. Треба було щось говорити, але в голові формулювалася лише дрібна маячня.

– Слухай, а чому Лаура боялася народжувати? Ну, народжується дитина, і що?

– Алберту ж казав... Боялися привернути увагу.

– Він сказав, що радіо не можна було вимикати тієї ночі. Тобто він знав, що по радіо буде сигнал.

– Це багато хто міг знати.

– Сигнал був для військових. Якби багато хто знав, не було б секретності. Немає сенсу в сигналі, якщо про нього всі знають, особливо коли це початок наступу...

– Хочеш сказати, – перебила Тоня, – що він насправді був одним із тих, хто щось планував? Був у Спротиві?

– Не знаю. Але він чекав сигналу. Він про нього знав. І Лаура знала.

– Може, ти й правий...

Біля входу товклись туристи. Веселі і п'яні, вони реготали і вирішували, куди йти далі. Ми мовчали. Прощання наше вже трохи затяглось.

– Ну що, я побігла? – Тоня подивилася на годинник. – Прослідкуй, щоб Алберту більше не пив.

– За ним вслідкуєш... Той ще шпідон.

Тоня цьомкнула мене в щоку і щезла серед туристів. Я запхав до рота ще одну сигарету і пішов крізь натовп.

2.

Було холодно, але чомусь мене потягнуло до води. Зимовий Лісабон поки що мені подобався більше, ніж літній. Тихий і заспаний. Усі навкруги говорили півголосом, наче боялися порушити цю холодну тишу, в якій відчувалась якась таємниця. Або це було затишшя перед бурею. Лісабон готувався до карнавального тижня, який вирує перед початком Великого посту по всій країні. У вітринах сувенірних магазинів висіли різного роду карнавальні костюми, сукні, дивацька атрибутика, величезні яскраві капелюхи, маски і перуки, барабани і дудки, хлопавки і феєрверки.

Руа Аугушта, зазвичай забита туристами, також була тиха і навіть затишна. Ресторани прибрали столики, і йти можна було посередині вулиці. Попереду височіла тріумфальна арка, крізь яку вже виднілася статуя Жюзе І.

Тоня не йшла з голови. Треба було припиняти наші гульки і посиденьки, бо іноді по ній було видно, як

незручно вона себе почуває. Вона не відмовляла мені в зустрічах, але ж і чоловікові мусила щось казати. Наразі з Філіпом ніяких проблем не було. Тоня познайомила нас ще влітку, і він виявився дуже фاینим мужиком. Мав хорошу професію і знав, що йому треба від життя. Він, як і всі поважні португальці, мав мелодійний ряд імен – Луїш Карлуш Філіп Фернандеш да Сілва. Або просто Філіп. Або Луїш. Або Карлуш. Тут уже кому як зручно. Мені він представився Філіпом. Його повне ім'я Тоня почула тільки під час церемонії одруження.

Я пройшов під аркою і вийшов на Площу Комерції. Людей було мало, і дихалось від цього легше. Вода в Тежу була сіра. Пахло морем. Від берега відходила *барка* – так наші емігранти звикли називати місцеві пороми, перевернувши португальське слово *barco*. Я пройшов площу, перебіг дорогу на червоне і всівся на сходах біля самої води. Сходи ішли під воду, а над ними плавало зо п'ять чималих рибин.

Зверху на парапет залізла струнка білявка. Вона почала клацати селфі з видом на площу, потім розвернулася і спробувала зняти себе з мостом, який вдалині вже по-вечірньому мерехтів. Знизу її притримував за ногу такий же білявий хлопець. Вони спілкувались англійською.

– Це ж міст Вашку да Гама? – вирішила уточнити білявка.

– Це міст 25-го квітня, – пояснив хлопець.

– А раніше він був Вашку да Гама?

– Раніше він якось по-іншому звався.

Дівчина, тримаючись за руку свого друга, стрибнула вниз.

– Кейт сказала, що це міст Вашку да Гама, – дівчина задумливо роздивлялася свої фото.

– Тут два мости, – трохи невпевнено проговорив хлопець. – Той більший і білий. А цей – червоний.

Раптом біля мене якийсь малий років чотирьох стрибнув по коліна у воду на нижні сходи. Риба з переляку кинулася врзнобіч. Оббризкало всіх, хто стояв поруч. Малий зареготав. Усі його підтримали.

– НАЗАР!!! – пролунав крізь гоготіння переляканий жіночий голос.

Усі озирнулись. До Назара підлетіла жінка і, нахилившись, однією рукою підняла його та поставила на суху сходинку.

– Ти що? Вода ж холодна! – запричитала жінка українською. – Ну, що ти за людина?

Малий реготав. Йому подобалось, що всім весело з його витівки. Окрім мами.

– Сорі, сеньйор, – вибачилась вона переді мною англійською.

– Та нічо, – відповів я нашою.

В неї округлились очі.

– Прикол! Ой, вибачте.

Ми обоє засміялися.

– Ви просто не схожий на нашого.

– І я цьому радий.

Ми познайомились. Іра з дитиною і чоловіком два тижні тому переїхали до Португалії. Назар дав мені “п'ятюню” і сказав, що найкрутіше в Лісабоні – це трамваї.

До нас із площі підбіг Андрій, чоловік Іри. В руках він тримав стандартний набір лісабонського туриста: пиво, каву і один *паштел де бакаляу* – ту саму котлету з тріски, за якою недалеко від площі в маленькому магазинчику стоїть вічна черга. Все це він вручив мені й підхопив на руки Назара, якого Іра вже оперативно перевзувала.

– Не знаєш, де тут матрац купити? – запитав Андрій.

– Матрац? – перепитав я.

– А ще картоплі нормальної, суперклеї, котячий пісок і трамвай, – додала Іра.

Андрій подивився на неї радше втомлено.

– Ви що, вже ката встигли завести? – спитав я.

– Ні, в нас усе з собою, – відповів Андрій.

– Ви з котом переїхали сюди?

– Ми своїх не кидаємо.

– Ви просто святі. Матраців повно, – почав я його заспокоювати, – а трамвай – це ви що маєте на увазі?

– Не сувенірний, а справжній, – трохи нервово вимовила Іра.

– Не справжній, а іграшковий, – поправив її Андрій.

– Двадцять восьмий, – чітко проговорив Назар.

Двадцять восьмий трамвай є лісабонською туристичною заманухою. Всі, хто вперше приїздить сюди, шукають той старий вагончик, щоб потеліпатися годину повз усі більш-менш значущі пам'ятки. І все б воно нічого, якби цей трамвай не був ще й звичайним громадським транспортом. Влітку він уцент забитий туристами, і бідолашнім пенсіонерам – хоч вішайся. Зате літнім трамвайним колапсам щиро раді шипачі. Поки клаповухі мандрівники трясуться в переповненому дерев'яному салоні, роздивляючись у вікна кольорові будинки, вмілі місцеві руки нишпорять їхніми кишенями.

Майже всі лісабонські трамваї однакові. Старі, жовті або червоні, ці вагончики снують покрученими вуличками, як мурахи. Подекуди треба притулятися до стіни будівлі, щоб їх пропустити. Є в Лісабоні й нові, сучасні трамваї, але в лабіринтах центру міста їх не зустрінеш, тому що вони

просто не влізуть у провулки або переламаються навпіл від пагорбів.

– У нас вдома – справжнє трамвайне депо, – Андрій опустив Назара на землю, – вчора Назар проїхався двадцять восьмим, і тепер це депо треба поповнювати.

– А ще в нас є Східний Експрес, так, Назарчику? – додала Іра крізь зуби. – Ти коли-небудь збирав Східний Експрес в однокімнатній квартирі, де ще не розібрані баули?

– Не, – відповів я.

– Заходь у гості, Назар тобі покаже.

– Добре.

– Не, серйозно, – проговорив Андрій, – заходь на пиво чи вино. Ми тут поряд, на Мартім Муніш.

– Ви вже справжні португальці: тільки що – зразу заходь на пиво.

– Заходь обов'язково, бо ми тут узагалі, як покинуті кошенята. Розкажеш, що тут до чого.

– І Експрес будемо збирати?

– Не без того.

– Тоді зайду.

Назар потягнув Іру до риби, яка знову підпливла до сходів. Ми з Андрієм шукали одне одного у фейсбуку.

– На Мартім Муніш не задорого? – запитав я обережно, бо жити в центрі міста не кожному мігрантові по кишені. Якщо, звісно, не в Албертовій квартирі.

– Трохи є, але це тимчасово, поки не знайдемо щось підходяще подешевше. Пиво будеш?

– Ні, я вже вина напився. Дякую.

– Ти тут чим займаєшся? – запитав Андрюха теж трохи обережно.

– Ховаюсь.

– Заліг на дно в Лісабоні?

– На дні я був у Києві. А тут у мене – світло в кінці тунелю.

– Розумію. Це ти?

Він показав мою сторінку.

– Так.

– Режисер?

– Це перебільшення.

– Додався.

– Є.

– Наших тут багато?

– Мені іноді здається, що їх тут більше, ніж вдома.

– Може, воно і на краще.

– Можу познайомити з кількома. Чим збираєтесь займатися?

– Ну... На дно залягати не хочемо. А хто в тебе є?

– Є з турагентства, є фотографи, є будівельники. Це наші. З місцевих знаю оператора з телебачення... Ну і ще... Залежно від того, яку ти сферу шукаєш.

– Ясно. Від телебачення ми далекі. Ми на радіо працювали.

– Бачу, – я роздивлявся його сторінку. – Португальська? Англійська?

– І те, і те, – відповів гордо Андрій.

– О-о-о, це плюс.

– Ага, я підготовлений.

– З радіо не знаю нікого, але подумаємо.

– Так. Ну, то що, будемо дружити?

Ми потисли руки. Назара з Ірою довелося відтягувати від риби силоміць, бо вже декілька людей знімали малого на телефони. Ми попрощались і розійшлись.

3.

Алберту вже хропів. Я прикрив двері його кімнати. В кріслі біля столу, де він сидів, розлігся кіт і водив вухом за мною, поки я прибирав і мив посуд. Місто затихло. Я зачинив вікно, бо на кухні стояв дубак. Стало якось нестерпно самотньо. І чомусь захотілося набрати не Тоню, а Андрія з Ірою. Але не став. Все-таки лише кілька годин знайомі. Хоча було враження, що я сьогодні зустрів давню рідню, яку сто років не бачив.

Я повимикав світло і пішов до своєї кімнати. Закутавшись у ковдру, я почав шукати в інтернеті, де в Лісабоні можна купити несувенірний іграшковий трамвай. Раптом у темряві скрипнули двері. Я розвернув телефон. На порозі стояв кіт. Трохи подумавши, він неспішно пішов до мене. Зупинився і сів біля ліжка.

– Давай, заскакуй, старе чудовисько, – запропонував я і прибрав ноги.

Кіт повів вухом, облизнувся, встав і пішов до книжкової шафи. Він хутко і вміло застрибнув на полицю і обережно поліз угору, граційно оминаючи дрібні сувеніри і рамки з грамотами й фотографіями Паулу. Нагорі він зупинився, подивився сліпо у мій бік і тихо згорнувся в клубок прямо за фотографією Паулу і Лаури.

Я втупився назад у телефон і продовжив шукати трамвай. Всюди продавалися лише сувеніри. Значить, доведеться їхати за трамваем у якийсь магазин іграшок. Наприклад, у “Коломбу” – ТРЦ на Бенфіці, одному з районів Лісабона. Завтра у мене там підробіток.

Кіт на шафі раптом шорхнув, і посунулася рамка з фото. Я знову розвернув телефон і присвітив. Кіт спав.

Я увімкнув ліхтарик і освітив шафу й стіну з фотографіями. Із більшості з них на мене дивилися Паулу й Лаура. На декількох був присутній і Алберту. Деся трохи розгублений і сором'язливий. Деся розкутий. Молодший.

Видно було, що Паулу тягав із собою фотоапарат всюди. Тут вони родиною в кафе. А тут на пляжі. А ось тут – на Площі Комерції. Навіть просто в електричці або в магазині. Лаура була дуже красивою жінкою. А Паулу був більше схожий на неї, ніж на Алберту. В центрі цього настінного колажу висіла старенька сепійна фотографія. Молоді Алберту і Лаура обіймаються, ховаючись від дощу під карнизом.

Я виліз із-під ковдри і підповз до стіни, щоб краще їх розгледіти. Ще зовсім діти. Повністю промоклі й щасливі. Сміються і дивляться в кадр. Я встав, щоб увімкнути світло, але подумав, що розбуджу кота. Кіт спав і не звертав на мій ліхтарик уваги. Ну і добре. І так непогано видно. Я обережно відігнув фото від стіни і присвітив. На звороті був напис португальською: “Porto. 21 de agosto de 1973”.

Порту. 21 серпня 1973 року. Менше ніж за рік до народження Паулу. Я почав скрипіти мізками. Паулу, за словами Алберту, народився точно в ніч революції, тобто 25-го квітня 74-го. Можливо, на цьому фото Лаура вже була вагітна.

Я спробував уявити тодішні стосунки Алберту і Лаури. З обіймів Алберту на мене дивилася вродлива дикунка з довгим темним волоссям, широкою яскравою пошмішкою і тонкими тендітними руками. Мокрий одяг підкреслював усе. Певно, Алберту було нелегко завоювати таку богиню. Але на фото його гордий погляд і міцні руки, якими він просто скував Лауру, говорили про те, що пхатися на його територію не варто. Це був саме той час, про який сьогодні розповідав Алберту. Португалія була оснажена диктаторським авторитарним режимом. Людям хотілося ковтнути свіжого повітря. Хотілося вирватися на свободу. Тодішня влада довела країну до колоніальних воєн і безпросвітної бідності. Вся опозиція переслідувалась, а підпільна діяльність жорстоко каралась. Людей закривали у в'язницях, катували, вбивали. Але у квітні 74-го підпільно організований військовими "Рух Капітанів" зміг повалити той режим. Переворот був названий Революцією Гвоздик, тому що мешканці Лісабона роздавали солдатам червоні гвоздики, або вставляли їх у дула автоматів. Для мене найцікавішими у цій історичній події завжди були сигнали, на які орієнтувалися військові. Два сигнали, а точніше – дві пісні в радіоефірі слугували підтвердженням початку військової операції.

Саме ці сигнали не давали мені сьогодні спокою. Звідки Алберту про них знав? Неможливо, щоб сторонні знали про це. Інакше який у цьому сенс? Сигнал був для

військових. Але Алберту чітко сказав, що радіо не можна було вимикати. Він чекав сигналу. І чому вони з Лаурою не хотіли привертати увагу дитячим криком? Тут старий щось явно недоговорює.

Я почав обережно розглядати звороти інших фотографій, де це було можливо. Деякі фото були намертво приклеєні до стіни, деякі трималися на кнопках. Якись були засунуті одна під одну. Ось малий Паулу і Лаура біля дому. Напис на звороті: "3 de setembro de 1986".

А ось Лаура на тлі Ейфелевої вежі. Трохи старша. Скоріш за все, фотографував уже Паулу. Напис на звороті: "Paris 11 de maio de 1997".

Я переповз до іншої стіни з паризькою серією фотографій. Відігнув одну з якоюсь перехожою дівчиною на тлі Тріумфальної арки. Напис: "Paris 2 novembre 1996".

Цікаво, що це було написано французькою. Напевно, писав Паулу.

Після кількох десятків зворотів я втомився і почав позіхати. Підвівшись, ще раз освітив усю стіну. Безліч фото, за якими можна спостерігати, як мінялися ці троє людей. Як ріс Паулу. Як старів Алберту. Як красивішала з роками Лаура.

Були на фото й інші люди. Можливо, друзі чи родичі. Один і той самий чолов'яга зустрічався аж на трьох фото. Кучерявий, однаково всміхається – відкрито і невимушено. На звороті фото, де він стояв поруч із якоюсь жінкою низенького зросту, було написано: "3 de agosto de 1981".

Зверху трішки відставало від стіни одне кольорове фото. Вже немолода Лаура. Поряд дорослий, зі щетиною, Паулу. За ними – безмежний океан. Я простягнув руку і прочитав на звороті: "Santa Cruz das Flores. 15 de janeiro de 2000".

Знизу висіло ще три фотографії з того місця. Вони були без підписів. Зліва я побачив чорно-біле фото Паулу, п'яного і веселого, біля вогнища. В одній руці він тримав гітару, в іншій – пляшку вина.

І тут я заціпенів. Серце на мить завмерло, а тоді спробувало вилетіти з грудей.

Я повільно повернувся до фотографії, де Лаура з Паулу стояли на тлі океану. Ще раз перечитав напис на звороті:

САНТА-КРУЖ-ДАШ-ФЛОРЕШ. 15 СІЧНЯ 2000 РОКУ.

Ще раз. 2000 року.

Я розвернув фото. Паулу, Лаура. Це вони. Такі ж, як і на інших фотографіях. Це ніяк не може бути 2000 рік. Можна помилитися однією цифрою, але не чотирма. Паулу і Лаура загинули 1999 року.

Я відійшов від стіни. Тремтячими руками я поліз в інтернет. Санта-Круж-даш-Флореш. Що це за Флореш? Де це?

Азорські острови. Авіакатастрофа сталася на Азорах. Я намагався пригадати, що мені про це розказувала Тоня. Може, вона переплутала рік?

Спочатку я намагався знайти інформацію українською. Задиhaючись від хвилювання, я вбивав у пошук “АЗОРИ АВІАКАТАСТРОФА”. Але не знайшов жодного заголовка. Тоді я вбив ці слова в перекладач і став шукати португальською. Вилізло безліч сайтів. На всіх майже однаковий текст:

11 грудня 1999 рік...

Регіон Азорські острови...

Рейс АТР SP530М...

Понта Делгада – Флореш...

Помилка пілотів... неточний навігаційний розрахунок...

Зіткнення з Піком Надії...

Загинули всі 35 людей, які перебували на борту...

Тоня не помилилася з роком. Я без упину гортав сторінку за сторінкою. Аж поки не побачив фотографію меморіальної дошки з іменами всіх загиблих. Я тричі прочитав увесь список. Лаури і Паулу серед пасажирів не було.

Я встав і ввімкнув світло, щоб хоч трохи вивести себе з цього моторошного стану, щоби впевнитися, що не сплю. Я вже не міг думати. Серце калатало. Мені потрібна була Тоня.

Я подивився на годинник: перша ночі. Спить по-любому. Але я розумів, що не доживу до ранку з цим знанням. Моє серце не витримає. Не дотерплю. Я тупо дивився на фото і нічого не розумів. Це ж не жарти? В родині сталася трагедія. Люди загинули в реальній авіакатастрофі. І того, хто з цим живе, я бачу кожного дня і мешкаю в його квартирі.

Відповіді на повідомлення “Спиш?” я не дочекався. Тоді, видихнувши, натиснув виклик.

– Алло, ти чого це? – почувся її сонний голос.

– Тонічка, вибач, але це терміново! – я ледве стримувався.

– Ну, кажи, – захвилювалася вона.

– Тоня, скажи, будь ласка, а хто тобі розповів, що Паулу і Лаура загинули в авіакатастрофі?

– Що?

– Скажи, хто тобі про це розповів? Сам Алберту?

– Через це ти мене розбудив?

– Тоня!

– Що?

– Хто розповів?

– Е-е-е... З Алберту я й не спілкувалась ніколи. До сьогодні. А, чекай. Мені особисто розповіла колега. З агентства.

- Тоня!
 - Ну що?
 - Вона тобі реально сказала, що вони загинули?
 - Так.
 - Тонь, їх не було на тому літаку. Вони живі.
- Тоня витримала паузу, і я почув, як вона зітхає.
- Ти там п'єш? – запитала вона.
 - На жаль, ні.
 - Ти в порядку?
 - Так, і тверезий, і в порядку.
 - Поговоримо завтра. Ок?
 - Почекай.

Тоня від'їхалась. Але я все одно зітхнув із полегшенням. Тепер не я один жив із цим. Я кинув телефон на ліжку. З усіх боків, з усіх фотографій на мене витріщалися ці троє. Навіть кіт із полиці дивився на мене своїми мутними очима. Я підійшов до нього і взяв рамку з фото, за якою він лежав. Кіт шикнув.

– Ага, ще ти давай зашугай мене.

Кіт заплющив очі. На звороті напису не було. Я розвернув рамку. Лаура і Паулу посміхаються в об'єктив, сидячи на вулиці за круглим столиком. Позаду них – відома назва “Shakespeare and Company”. Париж. Безсоромно я взяв і витягнув фотографію. Її краї ховалися за рамку. В нижньому правому кутку був напис французькою: “Bon anniversaire, Paulo. 2001”. З днем народження, Паулу. 2001 рік.

Прекрасно, подумав я.

4.

Квартира Алберту містилася в глухому закутку Алфами*. Тихий дворик, вдало захований від туристів у центрі міста, був рідкісною знахідкою. Тут можна було чути дихання Лісабона. Хрипкувате, повільне й глибоке, воно шаруділо лавровим деревом, яке заглядало у вікно, і пахло щойно випраним одягом, який вивішується з усіх балконів, коли хоч трохи пригріє зимове сонце. Тут можна було прокинутися і почути таку тишу, що виникало відчуття, наче нічого в світі більше не існує. І тіло твоє наче є, але воно якесь не твоє. І голова порожня й легка, незважаючи на те, що вчора було випито майже три пляшки вина. І в цій

* Алфама – найстаріший район Лісабона, розташований на крутому схилі над річкою Тежу. Завдяки скельним ґрунтам Алфама майже без втрат пережила лісабонський землетрус 1755 року і дотепер зберегла свої вузесенькі вулички з хаотичною середньовічною забудовою.

тиші можна було розчинятися і не ворухитися. І потроху ставати португальцем.

Цей ранок був саме таким. Але голова гуділа від безсонної ночі, а звідкись із центру доносилися музика і гупання барабанів. Почався карнавал. Я науявляв собі всіляких історій про родину Алберту. Бігав усю ніч на кухню курити. Шукав в інтернеті інфу про Спротив. На ранок змучився і виключився. Однак на тому накручування не скінчилися. Мені чомусь наснилися батьки. Сон був нечіткий. Але прокинувся я з відчуттям втоми і сорому.

Я вдихав легке повітря, чухав бороду і вдивлявся крізь лаврове листя в червоне розмаїття алфамських дахів.

Тиха маленька Португалія має купу секретів. У кожному своєму історичному періоді вона нібито мила й лінива, та водночас страшна і кривава. Таким є і сам Лісабон. Відкритий і світлий, але нашпигований таємницями. Попри те, що він насправді – дівчина*, я його сприймав як доброго сивого дідугана в домашніх капцях, штанях, підпоясаних мотузкою, і льняній сорочці, подірявленій голубиними кігтями. Майже як Алберту...

На підлозі стояв відкритий ноутбук. Я покладав вкладки, яких навідривав за ніч штук тридцять. Всі сайти були про революцію. Португальська диктатура впала за одну добу. Але цій добі передувала довга, таємна і небезпечна підготовка. Підтримку військовим надавали підпільні групи, до складу яких входили звичайні мешканці Лісабона. Ця діяльність називалася Спротивом. Спротив чинній

* У португальській мові назва міста (Lisboa), як і саме слово “місто” (cidade) – жіночого роду. Існує багато віршів і пісень, які звертаються до Лісабона як до дівчини чи молодої жінки, як-от одна з найвідоміших португальських пісень “Lisboa, Menina e Moça” легендарного виконавця фаду Карлуша ду Карму.

владі. Це я знав ще до своєї першої поїздки в Португалію. Просто з цікавості почитав пару статей у Вікіпедії. У тому, що Алберту з Лаурою були учасниками Спротиву, я вже не сумнівався. Думаючи про це, я скурих на кухні і свої, й Албертові сигарети. Тому перше, що треба було зробити, – це збігати в магазин і поповнити його запаси, бо зранку він завжди курив.

Після чого спробувати зрозуміти щось про Паулу з Лаурою. Тільки як? Запитати у самого Алберту? Тут я вагався. Все-таки він уже старий. Та й не моя це справа. Може, вони справді загинули? Якщо ж уявити, що вони не загинули, а покинули старого з якихось причин, то питати тим більше не варто. Гаразд, припустимо, що вони загинули в тій катастрофі. То звідки фото 2000-го року? А якщо вони загинули пізніше і не так, то чому колега з агентства чітко сказала Тоні про азорський рейс? Звідки вона знає Алберту? І що вона знає про нього ще?

Була майже восьма година. Старий мав би вже прокинутися. Я почав одягатися. Кіт поведився дивно. Він терся об мої ноги, поки я шнурував кросівки. А потім чкурнув за поріг, щойно я відчинив двері.

Звуки карнавалу стали ще гучнішими. Я спускався сходами і шукав хоча б якусь відчинену крамницю або кафе. Половина центрального Лісабона або ще спала, або вже витанцьовувала на Россію. Була надія, що в кінці вулиці вже працюватиме місцева *ташка*, яка належала нашій сусідці Штефанії – говіркій веселій жіночці, яка втягнула у бізнес усю свою родину. Зять постачав продукти, донька Ана працювала на кухні, онук Луїш був офіціантом, а в залі керувала сама господиня. *Ташками* тут називають невеличкі сімейні ресторанчики, в яких можна смачно перекусити,

випити домашнього вина і зачепитися язиками на пів дня. Алберту був завсідником у Штефанії. Міг зайти зранку на каву і вийти після обіду п'янючим і злим, бо з кимось після третьої пляшки не порозумівся. Нещодавно Штефанія поставила в себе сигаретний автомат, на який я тепер покладав великі надії. Але ташка, як і все навкруги, була зачинена.

Не доходячи до площі Россіу, я нарешті натрапив на маленьку забігайлівку, де хлопець мого віку протирав барну стійку. Я запитав, чи він уже працює. Хлопець відповів, щоб я зайшов через 20 хвилин. Я сказав, що мені конче потрібні дві пачки сигарет. Тим більше, що куплю я їх в автоматі, а не через касу. Хлопець позіхаючи розблокував автомат. Я накидав монет, забрав сигарети, подякував і побіг додому.

Алберту підкурював недопалок із попільнички і дуже зрадив, коли я витягнув з кишені пачку і дав йому.

– О, дякую, – прохрипів він, – зараз дам гроші.

– Не треба. Грошей не треба, – я намагався говорити якомога чіткіше, щоб старий мене розумів, бо моя португальська все ще була не найкраща.

Як із ним заговорити про Паулу і Лауру, я поняття не мав, і бекав-мекав португальсько-англійським суржилом, але все одно дуже непевно. Алберту терпляче слухав і потроху в'їжджав, чого я від нього хочу. Іноді він і сам вставляв англійські слова, які знав. А, бувало, бовкав щось французькою, хизуючись переді мною. Якось я подякував йому, сказавши *merci* замість *obrigado*. І пішло-поїхало. Хоча французькою я володів ще гірше, ніж португальською. А старий її звідкись знав.

– Кави? – запропонував я.

– О, буде добре. Дякую.

Алберту теж намагався говорити зі мною повільно і чітко, використовуючи прості фрази. Я взявся заварювати каву.

– А кіт де? – запитав він, запалюючи сигарету.

– Вибіг на вулицю.

– А, кінець зими. Може, знову втече. Але сьогодні буде дощ. Скоро повернеться. Треба насипати йому корму.

– Я насиплю.

– А ти сьогодні куди?

– Прибираю на стадіоні.

– Не підеш на свято?

– Зараз дорогою на станцію подивлюсь.

– Буде дощ, – чітко промовив він, – це місто або змие водою, або воно згорить одного літа. Або його затопчуть туристи.

Сьогодні я мав підробіток. Два рази на тиждень катався на Бенфіку і прибирав тренувальний майданчик. Їхати недалеко, часу ще вдосталь. Старий, мабуть, уже встиг подивитися ранкові новини, які, на мій погляд, особливим розмаїттям тем не відзначалися. Взимку новини про дощ і шторм. Влітку – про фестиваль квітів, спеку і теж шторм. І про туристів. Температура влітку тут іноді доходить до +46. Але, попри це, Лісабон і південь Португалії останнім часом забиваються туристами вщерть. Це – результат боротьби з економічною кризою. Лісабону потрібні гроші. Тому він почав усе більше переформатовуватися під потреби мандрівників, що не може не дратувати місцеве населення.

Я слідував за кавою і збирав докупити всю свою сміливість і всю засвоєну португальську. З чого почати? З того, що зацікавило мене найперше.

– Сеньйор Алберту, – вирішив я підїхати поважно.
– Так.
– Пам’ятаєте, вчора ви розказували про ніч народження Паулу?
– Так, – пожвавився старий.
– Я так і не зрозумів, чому не можна було вимикати радіо?
– А-а-а, був сигнал, – одразу відповів він, – сигнал, пісня “Grândola, Vila Morena”. Вона була заборонена. А коли заграла по радіо, то ми зрозуміли, що пора.
– Пора що?
Алберту мовчав. Потягнув сигарету. Я знімав і вирішив підшукати нову тему. Аж раптом Алберту почав тихо і хрипко наспівувати:
– Grândola, vila morena
Terra da fraternidade
O povo é quem mais ordena
Dentro de ti, ó cidade...*
А потім знову замовк. Опустив очі і підпер голову рукою. Це були перші рядки саме тієї пісні. У ній немає жодного слова про революцію, жодного заклику до повстання. Але вона справді була заборонена і справді зазвучала в ефірі радіо “Renascença” 25 квітня 1974 року о 00:20, що стало так званою точкою неповернення. А сама “Grândola” після тієї ночі назавжди стала піснею Революції Гвоздик.
– Слова красиві, – ляпнув я, аби ляпнути.
– Так. Її тоді співали всюди без упину. З будь-якої нагоди: “Grândola-a-a, vila more-e-ena”. Будь-де. Навіть у церквах на

* Грандола, смагляве містечко // Земля братерства // Править передусім народ // Всередині тебе, о місто...

службі. Час був такий. Свобода, революція... – Алберту запнувся, очі його розгублено забігали. – А що ти мене питав?
– Про сигнали питав. По радіо.
– Навіщо?
– Цікаво...
– Наче не журналіст, – Алберту подивився на мене, награно прищуривши одне око. Я знав цей його настрій: старий у доброму гуморі. – Знаю-знаю, режисер.
– Уже не режисер, – відповів я.
– Що журналіст, що режисер – одне лайно, – промовив він і засміявся. – Я жартую.
– А ви що, не любите журналістів?
– Я? – Алберту знизав плечима. – Одного разу мене навіть показували по телевізору.
– Серйозно?
– Угу.
– А що ви там говорили?
– Не пам’ятаю. Співав. Як-от тобі. А люди підспівували.
– Співали “Грандолу”?
– Так. Я був наче зірка, – він знову засміявся.
– Я б хотів на то подивитися.
Він махнув рукою.
– Ви розказували там про революцію?
– Буде дощ, – відповів Алберту, дивлячись у вікно.
– Кава готова, – я намагався його не відпустити.
– Дякую, – Алберту подивився на мене, – треба поснідати. Не бачив, Штефанія вже відкрилась?
– Ще ні, але запах уже на всю вулицю.
– Це добре.
Він уважно слідкував, поки я наливав каву. Взяв обережно чашку, відпив і заплющив очі.

– Добра, – промовив він, – добра. А гарна та твоя Антонія. Видно, що українка.

Ага, сподобалась Тоня, подумав я. Вчора тут просто емоційний стриптиз був, а тепер сидить, як партизан: “Буде дощ, буде дощ...”.

– Ну, по-перше, вона не Антонія, а Антоніна...

– А яка різниця?

– А по-друге, вона не моя.

– Не твоя з тобою б не вешталась, – Алберту відверто зареготав.

– Вона заміжня.

– Я наче католик, але Коран мені подобається більше за Біблію.

– А ви добре знаєтесь на українках?

– О ні, але по Антонії видно, що українка.

– Як саме?

– Синку, всіх красивих португалок спалили ще в часи інквізиції. А потім приїхали ви.

О, розговорився. Ну, давай, поговоримо.

– А як же ваша дружина? – запитав я.

Алберту зиркнув на мене. І всміхнувся. Я сьорбнув кави, трохи вдаючи дурника.

– У тебе хороший смак. Особливо на жінок, – проговорив він.

– Це єдине, чим я можу похвалитися.

– Антонія – вродлива. І розумна. Візьми парасоль, буде дощ.

– У мене нема. Не люблю парасоль.

– Візьми мою.

– Я всю ніч роздивлявся фотографії... – я знову вирішив натиснути.

– Ні, свою парасоль не дам, – перебив він, – мені самому потрібна. Піду снідати.

– Фотографії красиві.

– Треба сховати, – буркнув Алберту, – бо запліснявіють.

Слово “пліснявіти” я не зрозумів і перепитав. Алберту показав на сирість на стіні, й до мене дійшло.

– За стільки років не запліснявіли, – обережно промовив я.

– За скільки років? Вони й року не висять. Їх онук повішав минулого літа.

– Хто?! – серце моє підстрибнуло.

– Онук. Малий бандит. Паулу іноді його привозить.

– Я не знав, що у вас є онук.

– Господи, я ж казав.

– Не казали.

– Не казав?

– Ні.

– Ну то знай. Звуть Жан.

– Жан? Не по-португальськи.

– Бо він француз.

У його голосі почулося роздратування. Я закурив і замислився. Ніякої дивини тут не було. Все в порядку. Паулу з родиною живе у Франції. Привозить внука до діда. Зараз і про Лауру дізнаємось. А про літак якась дурепа неправильно щось почула і переповіла Тоні.

– Часто вони приїздять? – запитав я.

– Хто? Паулу?

– Так.

– Ні, вічно зайняті. Школа, футбол... Він буде футболістом.

– Жан?

- Угу.
- А років йому скільки?
- Вісім.
- Вісім років?
- Дорослий, еге ж?
- Дорослий, – погодився я.

Старого щось явно дратувало. Про онука у Франції йому не подобалося говорити. Чи варто розпитувати його зараз про революцію і про Лауру, я вже не був певен. Ніби все просто, але плутанина якась залишалася. Вчора наша розмова почалася випадково. З Тонею ми заскочили додому за пляшкою вина, на порозі зустріли Алберту, сіли випити по трошки – і закрутилось. Почалося з розмов про вино, потім Тоня розповіла, що підробляла в агентстві, де колись працював Паулу, і що його фото висять там на стінах, як плакати. Так пішла перша пляшка. На другій я почав розмови про політику, дійшло до революції, і знову повернувся до Паулу...

- Сеньйор Алберту, – наважився я, – все-таки звідки ви знали про сигнали радіо?

Старий глянув на мене здивовано, відпив кави, а тоді всміхнувся:

- Знав... Та всі знали. Буде дощ, – прохрипів він.
- Буде, – підтвердив я.
- Тепер це вже нікому не цікаво, – буркнув старий.
- Мені цікаво.
- Чому?

Що я міг відповісти? Що мені просто цікаво? Так, мені хотілося дізнатися щось про революцію і особливо про фото 2000-го року. І про азорський рейс. Тільки як це зробити невимушено? Я не знав, що в голові старого і як він

відреагує. Я подумав трохи і зрозумів, що треба й самому щось про себе розказати, бо вчора Алберту здивував мене своїм “не подумайте, що я боягуз”. І почав:

- Коли мене питають, чому я не стояв на Майдані в Києві під час нашої революції, я кажу, що відлежувався після операції. П'ять років на мене дивилися з осудом, а потім та революція... Як правильно сказати... Втратила своє значення. Обрали нову владу, і все пішло коту під хвіст.

Це мені довелося сказати англійською, бо я розійшовся і португальська вичерпалась. Алберту курив. Видно було, що йому цікаво. Я перепитав, чи зрозуміло говорю. Він кивнув і уточнив:

- А ти дійсно лежав?

Я поліз у перекладач, щоб знайти португальською слово “грижа”. Старий награно скривився.

- Революція, друже, це не зміна влади. Революція – це зміна поглядів більшості силами меншості, – Алберту заговорив повільно чистою португальською, і я напружився з усіх сил, щоб його зрозуміти. – І кожного дня ти відповідаєш собі на питання, чи ти більшість, чи меншість, чи взагалі ніхто. Ти робиш вибір. Стояти тобі чи лежати. Вовчати чи підкорятися.

- А що ви робили під час революції?

- Я? – старий роздратувався. – Вирівав грижу...

Я зрозумів, що краще почекати і повернутися до розмови ввечері або завтра. І краще з Тонею, бо перед нею він трохи добріший і відкритіший. Та й мені треба було все перетравити і заспокоїтись. Я справді щось собі наміряв і загрався.

У вікно застукали важкі краплі.

– Цікаво, чи на Бенфіці теж дощ? – перебив я мовчанку. – Якщо так, то мені нема там що робити.

– Ні, вже минув.

– Звідки ви знаєте?

– Бачу, куди хмари йдуть. Із Сінтри. Над Амадорою вже ясно.

– Добре, поїду, – я встав помити чашки. – То що, парасолю не дасте?

– Доведи мене до Штефанії і забирай.

– Добре. Дякую.

Алберту важко підвівся і почовгав до дверей одягатися. Я зібрав посуд, насипав корму для kota і пішов за старим. Він накинув піджак. Певно, колись той піджак був йому якраз, але тепер висів на Албертових плечах, як мішок. Піджаку, мабуть, було більше років, ніж мені. Потасканий, з розтягнутими ліктями і затертим коміром. Але Алберту, видно, дуже його любив. Він подивився у дзеркало, поправив комір, стряхнув з рукава якусь побілку, випрямився і повільно провів твердою долонею по сивих скронях і маківці, вкладаючи волосся. Волосся все одно стирчало, але ж головне – ритуал. Потім він протер ганчіркою свої сторічні черевики. Звісно, хто ж до Штефанії в брудних черевиках ходить? Він ще раз оглянув себе в дзеркалі й повернувся до мене.

– Гоу? – несподівано запитав він і всміхнувся.

– Сі, – відповів я, і він відчинив двері.

До квартири негайно залетів кіт. Мокрий і, мабуть, злий. Алберту провів його поглядом, той кинувся на кухню до тарілки.

– Я ж казав, прибіжить. Такий старий, а ще кудись його носить.

Ми вийшли надвір. Дощ лупив добрячий. Потоки води неслися бруківкою вниз. Я відкрив парасолю і став поруч Алберту.

– А ти знаєш, що двом чоловікам не можна йти під однією парасолею? – запитав він, дістаючи сигарети. З інтонації я зрозумів, що до нього знову повернувся підколювальний настрій.

– Знаю. Можу йти просто поряд. Тримайте.

– Сам тримай.

– Будете мокнути?

– Ще чого? Пішли швидко, поки вулиця порожня.

– А раптом хтось із вікна побачить?

– То хай їм баньки повипадають.

Ми спустилися вулицею, переступаючи течію. Алберту зростом був мені по плечі. І трохи згорблений. Йому було сімдесят, якщо вірити розрахункам Тоні. Але ясність його розуму і жвавість захоплювали мене. Я раптом зловив себе на думці, що вже вдруге приїжджаю до цього діда і нічого сінько про нього не знаю. Тільки тепер випадково почали спливати моменти його життя. Чому я не цікавився цим раніше? Мені було дуже приємно йти з ним поряд. І ще приємніше було від того, що він зі мною розмовляє, як з другом, що йому хотілося жартувати, що він був не проти моєї компанії у себе вдома.

– Слухай, – звернувся він, – можна питання?

– Можна.

– А ти жалкуєш, що лежав, коли була революція, а не стояв з усіма? На... як це...

– На Майдані?

– Так.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ